NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-5]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

MEDIATSIYA TUSHUNCHASINING LINGVODIDAKTIK MOHIYATI VA UNING CEFR DOIRASIDAGI TALQINI

Karimova Dilyora Raximjon qizi
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti
Email: dilyoraxonkarimova07@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada mediatsiya tushunchasining lingvodidaktik mohiyati hamda uning CEFR doirasidagi nazariy talqini tahlil qilinadi. Tadqiqotda mediatsiyaning zamonaviy til o'rganish jarayonidagi o'rni, uning kommunikativ va kognitiv faoliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritib berilgan. Shu bilan birga, mediatsiya asosida matn bilan ishlash texnologiyalarining o'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishdagi foydali jihatlarini ilmiy tarzda izohlanadi. Maqolada mediatsiyaning asosiy turlari bo'gan matn mediatsiyasi, tushuncha mediatsiyasi va kommunikativ mediatsiya tahlil qilinib, ularning ta'lim jarayonidagi funksional imkoniyatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari mediatsiya asosidagi yondashuv talabalarning o'qib tushunish darajasini oshirish, matnni tushunib, uni qayta ifodalab berish va interpretatsiya qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim vosita ekanligini ko'rsatadi. Xulosa qilib aytish mumkinki mediatsiya zamonaviy til ta'limida o'quvchilarni passiv qabul qiluvchidan faol kommunikativ subyektga aylantiruvchi samarali metod sifatida ifodalanadi.*

Kalit so'zlar: *mediatsiya, kompetensiya, lingvodidaktika, kommunikativ faoliyat, kognitiv faoliyat, interpretatsiya, an'anaviy yondashuv, zamonaviy ta'lim.*

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ МЕДИАЦИИ И ЕЁ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ В РАМКАХ CEFR

Аннотация. *В данной статье анализируется лингводидактическая сущность понятия медиации и её теоретическая интерпретация в рамках CEFR. В исследовании освещается роль медиации в современном процессе изучения иностранных языков, а также её значение в развитии коммуникативной и когнитивной деятельности обучающихся. Кроме того, в статье научно обосновывается эффективность технологий работы с текстом на основе медиации в развитии навыков чтения с пониманием. В работе рассматриваются основные виды медиации, такие как медиация текста, концептуальная медиация и коммуникативная медиация, а также раскрываются их функциональные возможности в образовательном процессе. Результаты исследования показывают, что медиативный подход является эффективным средством повышения уровня понимания прочитанного, а также развития навыков интерпретации и переработки текста. В заключение можно отметить, что медиация в современном языковом образовании выступает как эффективный метод, превращающий обучающихся из пассивных получателей информации в активных коммуникативных субъектов.*

Ключевые слова: *медиация, компетенция, лингводидактика, коммуникативная деятельность, когнитивная деятельность, интерпретация, традиционный подход, современное образование*

THE LINGUODIDACTIC ESSENCE OF MEDIATION AND ITS INTERPRETATION WITHIN THE CEFR FRAMEWORK

Abstract. *This article analyzes the linguodidactic essence of the concept of mediation and its theoretical interpretation within the framework of the CEFR. The study highlights the role of mediation in modern language learning, as well as its significance in developing communicative and cognitive activities. In addition, the article provides a scientific explanation of the effectiveness of mediation-based text processing technologies in enhancing reading comprehension competence. The main types of mediation, namely text mediation, conceptual mediation, and communicative mediation, are examined in the study, and their functional potential in the educational process is revealed. The results of the research demonstrate that a mediation-based approach serves as an effective tool for improving students' reading comprehension, as well as their ability to understand, reinterpret, and interpret texts. It can be concluded that mediation represents an effective method in modern language education, transforming learners from passive recipients into active communicative agents.*

Keywords: *mediation, competence, linguodidactics, communicative activity, cognitive activity, interpretation, traditional approach, modern education.*

Kirish.

Zamonaviy ta'limda xorijiy til kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish bilan bir qatorda, o'quvchilarning axborotni qayta ishlash va uni boshqalarga yetkazish qobiliyatlarini shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan mediatsiya tushunchasi til o'qitish metodikasida dolzarb yo'nalishlardan biri sanaladi. Mediatsiya o'quvchining chet tilidagi ma'lumotni o'qib, tushunib, uni qayta ishlash va mos shaklda boshqa shaxslarga yetkazish jarayonini ifodalaydi.

So'nggi yillarda mediatsiya nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham keng o'rganilmoqda. Tadqiqotlarga ko'ra, mediatsiya til o'rganishda muhim komponent bo'lib, u o'quvchilarda kommunikativ va kognitiv jarayonni faollashtiradi hamda o'qib matn mazmunini tushunishni chuqurlashtiradi. "Xususan, mediatsiya jarayoni axborotni qayta ifodalash, soddalashtirish va interpretatsiya qilish orqali samarali o'zlashtirishni ta'minlaydi". Ushbu maqolada esa mediatsiya tushunchasining lingvodidaktik mohiyati hamda uning CEFR doirasidagi nazariy talqini tahlil qilinadi [4].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Mediatsiya tushunchasi zamonaviy til ta'limida muhim ilmiy yo'nalish sifatida ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Xususan, E. Piccardo mediatsiyani plurilingual va pluricultural kompetensiya bilan bog'lab, uni til o'rganish jarayonida ma'no yaratish va uni boshqalarga yetkazish jarayoni sifatida keltirib o'tadi [4]. Ushbu yondashuv mediatsiyaning faqat lingvistik emas, balki ijtimoiy va kognitiv xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, mediatsiya tushunchasi Council of Europe tomonidan ishlab chiqilgan Common European Framework of Reference for Languages: Companion Volume da yanada kengaytirilgan, unda mediatsiya kommunikativ faoliyatning muhim tarkibiy qismi sifatida qayd etiladi. Mazkur hujjatda mediatsiyaning matn, tushuncha va kommunikativ turlari ajratib ko'rsatilgan bo'lib, bu uning til o'qitishdagi ko'p qirrali xususiyatini ochib beradi.

O'qib tushunish kompetensiyasining rivojlanishi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda W. Grabe o'qish jarayonini murakkab kognitiv faoliyat sifatida baholab, unda ma'lumotni qayta ishlash va interpretatsiya qilish muhim rol o'ynashini ta'kidlagan [1]. F. Grellet esa o'qib tushunishni rivojlantirishda qayta ifodalash va umumlashtirish kabi strategiyalarning samaradorligini asoslab beradi [2].

Bundan tashqari, mediatsiya jarayonining ijtimoiy asoslari L. S. Vygotsky tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-konstruktivistik nazariya bilan izohlanadi. Unga ko'ra, bilim muloqot va hamkorlik jarayonida shakllanadi, bu esa mediatsiyaning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini yanada kuchaytiradi [8]. Shuningdek, M. Swain tomonidan ishlab chiqilgan "output hypothesis" nazariyasi mediatsiya jarayonida faol nutq ishlab chiqarishning ahamiyatini asoslaydi [7].

Ushbu maqolada mediatsiya asosida matn bilan ishlash texnologiyalarining o'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishdagi samaradorligini aniqlash uchun tahliliy va qiyosiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlar tahlili, kuzatish, tajriba-sinov ishlari hamda natijalarni solishtirish metodlari qo'llanildi. Xususan, mediatsiya asosida tashkil etilgan o'qish faoliyati an'anaviy yondashuv bilan taqqoslanib, ularning samaradorligi mezonlar asosida baholandi.

Shuningdek, tadqiqot davomida talabalarning o'qib tushunish darajasi asosiy g'oyani aniqlash, matnni qayta ifodalash, xulosa chiqarish va interpretatsiya qilish kabi ko'rsatkichlar asosida tahlil qilindi. Ushbu metodologik yondashuv mediatsiya asosidagi texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi amaliy ahamiyatini aniqlashga imkon berdi.

Tahlil va natijalar.

Pikardo takidlashicha "Xuddi prizma yorug'likni tashkil etuvchi turli ranglarni ko'rish imkonini bergani kabi, mediatsiya ham tilni qo'llash va o'rganish kabi murakkab jarayonda ishtirok etuvchi turli jihatlarni anglash imkonini beradi. Ushbu jihatlar ma'no hosil qilishning individual va ijtimoiy jarayonlaridan tortib, kommunikatsiya va hayotiy tajribalar davomida lingvistik hamda madaniy makonlar o'rtasidagi o'zaro kelishuv jarayonlarigacha, shuningdek, shaxsiy lingvistik repertuar va rivojlanish yo'llarining shakllanishi hamda rivojlanishini ham o'z ichiga oladi".

Biz odatda mediatsiyadan fikrni ma'lum bir doiradagi odamlarga tushunarli tilda ifodalab berish uchun foydlanamiz. Bu jarayon bazan bir tilli muhitda bazan esa ikki tilli muhitda yuzaga kelishi mumkin. Har ikkala holatda ham mediator bir tildagi ma'lumotni boshqalarga tushunarli tilda yetkazib beruvchi ko'prik vazifasini bajaradi va tinglovchi ongida paydo bo'gan bo'shliqni to'diradi.

Til ta'limi sohasida mediatsiya tushunchasi dastlab 2001-yilda CEFR hujjatida tilga olingan bo'lsa-da, u yerda ushbu konsept to'liq yoritilmagan. Keyinchalik esa ushbu tushuncha 2020-yil CEFR Companion Volume doirasida kengaytirilib, uning mazmuni va amaliy ahamiyati chuqurroq ochib berildi. Hozirgi kunda mediatsiya zamonaviy til ta'limining muhim tarkibiy elementi sifatida aynan shu yangilangan yondashuv asosida talqin etilmoqda [6].

Mediatsiya asosida matn bilan ishlash texnologiyalarining samaradorligini tahlil qilishda avvalo ushbu yondashuvning lingvodidaktik va psixologik asoslarini tushunish muhim hisoblandi. Zamonaviy tadqiqotlar mediatsiyani til o‘rganish jarayonida nafaqat muloqot qobilyatini rivojlantiruvchi faoliyat turi, balki matnni o’qib tushunish, eslab qolish va fikr yuritishni rivojlantirish vositasi sifatida ham talqin etadi. “Xususan, mediatsiya o‘quvchining axborotni tushunish, qayta ishlash, uni auditoriyaga moslashtirish va yetkazish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu jihatdan u an’anaviy o‘qib tushunish jarayonidan farqli ravishda faol va ko‘p bosqichli kognitiv jarayonni tashkil etadi” [4].

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mediatsiya asosida tashkil etilgan o‘qish faoliyati talabalarning matnni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Chunki bu jarayonda talabalar matnni faqat qabul qilmaydi, balki uni qayta ishlab, asosiy g‘oyalarni ajratadi va mazmunini saqlagan holda yangi shaklda ifodalaydi. Bu esa o‘z navbatida analiz, sintez va interpretatsiya kabi yuqori darajadagi kognitiv faoliyatni faollashtiradi. Shuning uchun mediatsiya o‘qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita sifatida qaraladi [1].

Mediatsiya jarayonida talabalar ko‘pincha matn mazmunini o’zgartirmagan holda boshqa shaklda ifodalash, asosiy mazmunini ajratib olib umumlashtirish va mazmun ketma-ketligini saqlagan holda qayta bayon qilish kabi strategiyalardan foydalanadi. Ushbu strategiyalar o‘qib tushunishning chuqurlashishiga olib keladi, chunki o‘quvchi matnni qayta ifodalash jarayonida uning mazmunini yaxshiroq anglaydi. Tadqiqotlarga ko‘ra, qayta ifodalash va umumlashtirish faoliyatlari o‘quvchilarning matn mazmunini tushunish darajasini sezilarli darajada oshiradi [2].

Bundan tashqari, mediatsiya asosidagi yondashuv ijtimoiy o‘rganish nazariyasi bilan ham uzviy bog‘liqdir. O‘quvchilar guruh yoki juftlikda ishlash orqali bir-biriga tushuntirish jarayonida bilimlarini yanada mustahkamlaydi. Bu jarayon Lev Vygotsky tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-konstruktivistik yondashuvga mos keladi. Ya’ni “bilim muloqot va hamkorlik jarayonida shakllanadi. Mediatsiya aynan shu jarayonni faollashtiradi va talabalarning faol ishtirokini ta’minlaydi” [8].

Mediatsiyaning yana bir muhim jihati uning kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi rolidir. Talabalar matnni boshqalarga tushuntirish jarayonida til vositalaridan faol foydalanadi, bu esa ularning nutq faoliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, bu jarayon lug‘at boyligini oshirishga ham xizmat qiladi. Tadqiqotlar natijasida ma’lum bo’ldiki, faol nutq ishlab chiqarishga asoslangan yondashuvlar til o‘zlashtirish jarayonini tezlashtiradi [8].

Mediatsiya asosida tashkil etilgan o‘qish faoliyatining samaradorligini aniqlashda an’anaviy metodlar bilan taqqoslash muhimdir. An’anaviy yondashuvda o‘qish ko‘pincha matnni tarjima qilish yoki savollarga javob berish bilan cheklanadi. Bu esa o‘quvchining passiv ishtirokiga olib keladi. Mediatsiya esa aksincha, talabani faol subyektga aylantiradi. U matn bilan ishlash jarayonida axborotni qayta ishlab, boshqalarga yetkazadi. Bu esa o‘qib tushunish jarayonining samaradorligini oshiradi.

Qo’shimcha qilib aytish mumkinki, mediatsiya til o‘rganishda real hayotga yaqin vaziyatlarni yaratishga imkon beradi. Talabalar matn asosida muhokama olib boradi, tushuntirish beradi va fikr almashadi. Bu esa ularning tilni amaliy qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Zamonaviy tadqiqotlar mediatsiyani real kommunikativ vaziyatlarga tayyorlovchi muhim vosita sifatida e’tirof etadi [3].

Matn ustida ishlashda mediatsiya texnologiyasidan foydlanishning samaradorligini aniqlash jarayonida olingan natijalar shuni ko’rsatadaiki, ushbu yondashuv o’qib tushunish kompotensiyasini rivojlantirishda yuqori darajada samara beradi. Tajribaga ko’ra bu jarayonda talabalarning o’qib tushunish darajasi bir necha mezonlar asosida baholanadi, jumladan: asosiy g’oyani aniqlash matnni qayta ifodalab bera olish, xulosa chiqarish va mavmunni interpretatsiya qilish.

Tahlillarga ko’ra, mediatsiya asosida tashkil etilgan darslarda ishtirok etgan talabalar an’anaviy ta’lim asosida o’qitilgan guruhlarga nisbatan sezilarli darajada yuqori natijaga erishdi. Ayniqsa matnni qayta ifodalash(paraphrasing), va umumlashtirib hulosalsh(summarizing) ko’nikmalarida ijobiy o’sish kuzatildi. Bu esa talabalar dars jarayonida ma’lumotni qayta ishlashga jalb etilgani bilan izohlanadi. Tadqiqotga ko’ra, talaba matnni o’qib, so’ng qayta ifodalab berishi uning mazmunini chuqur anglashiga hizmat qiladi.

Shuningdek, mediatsiya asosida yondashuv talabalar o’rtasida hamkorlik muhitini shakillantirishda yordam berdi. Guruhlar va juftliklar shaklida ishlash jarayonida talabalar bir-biriga tushuntirish orqali bilimlarini mustahkamladi. Bular holat ijtimoiy -kostruktiv nazariyasida ham asoslanadi. Bilim muloqot jarayonida va ijtimoiy hamkorlik asosida shakllanishi haqida ilgari surilgan qarashlar mediatsiya faoliyatining samaradorligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Natijalar shuni ham ko‘rsatdiki, mediatsiya asosida tashkil etilgan darslar talabalarning kommunikativ faolligini sezilarli darajada oshirdi. Talabalar matn mazmunini tushuntirish, muhokama qilish va fikr almashish jarayonida til vositalaridan faol foydalanishga majbur bo‘ldi. Bu esa ularning nutqini shakllantirish faoliyatini rivojlantirdi. Ma’lumki, til o‘rganishda faol nutqni shakllantirish muhim omillardan biri hisoblanadi.

Mediatsiya asosida matn bilan ishlash texnologiyalarining samaradorligi an’anaviy yondashuv bilan taqqoslanganda yanada yaqqol namoyon bo‘ldi. An’anaviy metodlarda o‘qish jarayoni ko‘proq matnni tarjima qilish va

savollarga javob berish bilan cheklanadi. Bu esa talabani passiv ishtirokchiga aylantiradi. Mediatsiya esa aksincha, talabaning faol ishtirokini ta'minlab, uni bilimni qayta ishlovchi va yetkazuvchi subyektga aylantiradi.

Mediatsiya asosidagi yondashuv ko'nikmasi natijalariga ko'ra ushbu metodika yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Ayniqsa, qayta ifodalash va kommunikativ faollik ko'rsatkichlarida keskin o'sish kuzatilgan. Bu mediatsiyaning asosiy xususiyati — axborotni qayta ishlash va boshqalarga yetkazish jarayoni bilan bevosita bog'liqdir.

Bundan tashqari, mediatsiya talabalarning tilni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llash ko'nikmasini ham rivojlantiradi. Talabalar matn asosida muhokama olib borish, fikr bildirish va tushuntirish orqali tilni amaliy jihatdan qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi. Tadqiqotlar mediatsiyani real hayotiy kommunikatsiyaga tayyorlovchi muhim vosita sifatida e'tirof etadi.

Yuqorida kletirilgan ma'lumotlar mediatsiya asosida matn bilan ishlash texnologiyalarining nafaqat o'qib tushunish kompetensiyasini, balki talabalarning umumiy kommunikativ va kognitiv rivojlanishini ham ta'minlashini ko'rsatadi. Shu bois ushbu yondashuvni oliy ta'lim tizimida keng joriy etish yuqori samara beradi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari mediatsiya asosida matn bilan ishlash texnologiyalarining o'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqladi. Tahlillar ko'rsatishicha, mediatsiya yondashuvi talabalarni matn bilan faol ishlashga jalb etib, ularning axborotni qayta ishlash, soddalashtirish va boshqalarga yetkazish ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Tadqiqot davomida mediatsiya asosida tashkil etilgan o'qish faoliyati talabalarning nafaqat matn mazmunini chuqurroq anglashiga, balki uni qayta ifodalash, umumlashtirish va interpretatsiya qilish qobiliyatlarining oshishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatgani aniqlandi. Shuningdek, ushbu yondashuv talabalar o'rtasida hamkorlik muhitini shakllantirib, ularning kommunikativ faolligini va nutq ishlab chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirdi.

An'anaviy o'qitish metodlari bilan taqqoslanganda, mediatsiya asosidagi texnologiyalar o'quvchini passiv qabul qiluvchidan faol kommunikativ subyektga aylantirishi bilan ajralib turadi. Bu esa zamonaviy til ta'limida kompetensiyaga yo'naltirilgan yondashuvning dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, mediatsiya asosida matn bilan ishlash texnologiyalarini oliy ta'lim tizimiga keng joriy etish o'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirish bilan bir qatorda, talabalarning umumiy kommunikativ va kognitiv salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Grabe W. Reading in a Second Language: Moving from Theory to Practice. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 466 p

2. Grellet F. Developing Reading Skills: A Practical Guide to Reading Comprehension Exercises. – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – 252 p

3. Liddicoat A. J., Scarino A. Intercultural Language Teaching and Learning. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2013. – 216 p

4. Piccardo E. Plurilingualism and Mediation in Language Education // Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – Vol. 45, № 3. – P. 295–312.

5. Piccardo E. Mediation and the Plurilingual / Pluricultural Dimension in Language Education // Italiano LinguaDue. – 2022. – № 2. – P. 1–15.

6. Stathopoulou M., Gauci P., Liontou M., Melo-Pfeifer S. Mediation in Teaching, Learning & Assessment (METLA): A Teaching Guide for Language Educators. – Graz: European Centre for Modern Languages of the Council of Europe, 2023. – 104 p.)

7. Swain M. The Output Hypothesis and Its Role in Second Language Learning // Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning. – New York: Routledge, 2005. – P. 471–483

8. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p